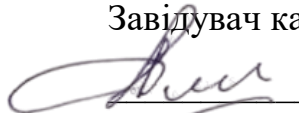

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Навчально-науковий гуманітарний інститут

Кафедра Психології

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

 Карсканова С. В.

« 12 » 06 2026 р.

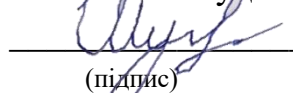
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття рівня вищої освіти «бакалавр»

зі спеціальності 053 «Психологія»

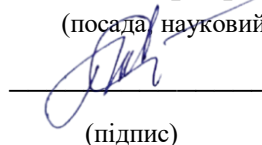
на тему «ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ»

Виконала: студент(ка) групи

 Шубіна А.А.
(підпис)

Керівник роботи:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

(посада науковий ступень вчене звання)
 Чугуєва І.Є.
(підпис)

Миколаїв 2026 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально науковий гуманітарний інститут

Кафедра психології

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

(підпис) Чугуєва І.Є.

« 25 » 02 2026 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Студентки **Шубіної Анастасії Андріївни.**

1. Тема роботи: **«Психологічні основи професійного самовизначення старшокласників»**

Керівник роботи канд. психол. наук, доцент Чугуєва Інна Євгенівна

Затверджені наказом ректора №148-уч від «3» лютого 2026 року

2. Термін подання роботи: 3.06.2026.

3. Вихідні дані по роботі: спеціальна наукова і методична література та інші матеріали з психології, передовий практичний досвід.

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів): впливи різних факторів на процес вибору майбутньої професії учнів старших класів.

5. Перелік презентаційних матеріалів: презентація доповіді по роботі у форматі Microsoft Power Point загальною кількістю 11 слайдів, з висвітленням таких питань як об'єкт предмет, мета і завдання роботи (2 слайди), використані методи емпіричного дослідження (1 слайд), теоретичні узагальнення з теми дослідження (2 слайди), результати емпіричного дослідження, їх демонстрація (рисунки, таблиці), аналіз та інтерпретація (5 слайдів), висновки (1 слайд).

6. Дата видачі завдання 5 квітня 2026 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

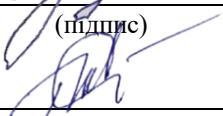
Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1.	Формулювання теми роботи	10.02.2026	
2.	Опрацювання літератури з теми дослідження. Визначення мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження.	15.02.2026	Список використаної літератури має включати не менше 30 позицій (передусім сучасні актуальні із яких не менше 25% - за останні п'ять років).
3.	Написання вступу. Визначення методів і бази дослідження.	25.02.2026	Вступ (обсяг 3 – 4 сторінки)
4.	Написання Розділу 1. Подання на перевірку	01.03.2026	Розділ 1. (15-20 сторінок)
5.	Підготовка та проведення емпіричного дослідження.	15.03.2026 - 31.03.2026	
6.	Статистична обробка отриманих результатів	01.04.2025- 07.04.2025	
7.	Написання Розділу 2. Подання на перевірку	10.04.2026 – 10.05.2026	Розділ 2 (15-20 сторінок)
8.	Оформлення тексту роботи. Подання керівнику на перевірку.	10.05.2026 – 15.05.2026	Загальний обсяг основного тексту роботи 40 – 50 сторінок (без списку літератури і додатків).
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	01.06.2026 – 05.06.2026	
10.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	08.06.2026 – 12.06.2026	
11.	Подання роботи для перевірки на академічну доброчесність	10.06.2026 – 12.06.2026	
12.	Подання кваліфікаційної роботи на рецензування	12.06.2026 – 14.06.2026	
13.	Захист роботи	15.06.2026- 20.06.2026	

Студент

 (підпис)

Шубіна А.А.

Керівник роботи

 (підпис)

Чугуєва І.Є.

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі систематизовано й розкрито, яким чином сукупність різноманітних чинників впливає на прийняття рішення щодо майбутньої професії учнями старших класів. Установлено, що старшокласники — це хлопці та дівчата, які перебувають у процесі формування власної ідентичності, визначення життєвих цілей і пріоритетних цінностей, а також зазнають стресових навантажень, пов'язаних із навчанням, взаєминами з ровесниками та дорослими. Доведено, що зазначений віковий етап обумовлює перехід від підліткового періоду до дорослості, супроводжуючись помітними трансформаціями у поведінці та в психолого-емоційному стані юнаків і дівчат.

За результатами психологічного аналізу застосованих методик виявлено, що під час вибору професійної сфери старшокласники здебільшого орієнтуються на зовнішні мотиви, зокрема на високий рівень заробітної плати та прагнення до престижу. Окрім того, показано, що учні старших класів перебувають у стадії змін і переходу: вони ще визначають власний професійний вектор, який відповідав би їхнім здібностям і вподобанням. Також були окреслені напрями вдосконалення профорієнтаційної роботи в школі, що сприятиме істотному полегшенню для учнів процесу професійного самовизначення.

Ключові слова: старшокласники, професійне самовизначення, профорієнтація, психологічні особливості, професія.

Шубіна. А.А. Психологічні основи професійного самовизначення старшокласників: кваліфікаційна робота бакалавра зі спеціальності 053 «Психологія». Миколаїв : НУК ім. адм. Макарова, 2026. 50 сторінок.

ANNOTATION

The qualification work systematizes and reveals how a combination of various factors influences the decision-making process regarding the future profession of high school students. It has been established that high school students are boys and girls who are in the process of forming their own identity, determining life goals and priority values, and also experiencing stress related to learning, relationships with peers and adults. It has been proven that this age stage determines the transition from adolescence to adulthood, accompanied by noticeable transformations in the behavior and psycho-emotional state of boys and girls.

According to the results of the psychological analysis of the applied methods, it was found that when choosing a professional field, high school students are mostly guided by external motives, in particular, a high salary and the desire for prestige. In addition, it was shown that high school students are in a stage of change and transition: they are still determining their own professional vector, which would correspond to their abilities and preferences. Also, directions for improving career guidance work at school were outlined, which will significantly facilitate the process of professional self-determination for students.

Key words: high school students, professional self-esteem, career guidance, psychological characteristics, profession.

Shubina. A.A. Psychological foundations of professional self-esteem of high school students: bachelor's qualification work in specialty 053 "Psychology". Mykolaiv: Admiral Makarov National University of Shipbuilding. 2026. 50 pages.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРИТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	10
1.1. Поняття професійного самовизначення та історія його розвитку.	10
1.2. Структура та основні напрями профорієнтаційної роботи	15
1.3. Особливості професійної орієнтації в сучасній школі	17
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	25
2.1. Методична база емпіричного дослідження	25
2.2. Обробка та інтерпретація отриманих результатів	27
2.3. Психологічні рекомендації щодо удосконалення профорієнтаційної роботи в школах	34
Висновки до розділу 2.....	40
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність дослідження

Вибір майбутньої професії належить до ключових елементів і необхідних умов людського благополуччя, щастя та відчуття власної значущості для суспільства.

Сутність професійного самовизначення полягає в тому, щоб старшокласник міг обрати сферу діяльності, яка узгоджуватиметься з його інтересами, здібностями та поставленими цілями.

Сьогодні професійне самовизначення може видаватися складним завданням, однак водночас воно надає широкий спектр можливостей. Унаслідок стрімкого технологічного прогресу, трансформацій в економіці та суспільних змінах люди отримують більше свободи у формуванні власного професійного шляху.

Процес професійного самовизначення передбачає насамперед усвідомлення власних цінностей, інтересів і наявних навичок. Зосереджений самоаналіз здатен допомогти з'ясувати, що саме людина прагне робити, а також у якому напрямі вона планує розвиватися.

Поряд із цим, ключовою складовою є дослідження ринку праці та систематичне ознайомлення з широким спектром професій, включно з їхніми траєкторіями розвитку та рівнем оплати праці.

Явище результативного самовизначення є необхідною передумовою для ефективної професійної самореалізації, адже вибір професії старшокласником формується усвідомлено та з урахуванням запитів ринку праці.

Сутність професійного самовизначення особистості полягає в розкритті власного потенціалу через добір відповідних сфер у професійній діяльності. Коректно обрана професія старшокласниками є значущою не лише для окреслення індивідуальних життєвих планів на майбутнє, а й з позицій розвитку суспільства загалом.

Ймовірність самореалізації в обраній професії значною мірою зумовлюється станом ринку праці та потребами суспільства.

Нині профорієнтаційна діяльність суттєво розширилася і вже не обмежується лише шкільною навчально-виховною роботою.

Професійне самовизначення особи може тривати протягом усього періоду її активної трудової діяльності, отже, головним завданням профорієнтації в сучасних умовах є сприяння професійному самовизначенню не лише учнівської молоді. Водночас особливої уваги надано саме цьому напрямку, але підтримка також орієнтується на людей різних вікових груп.

Результативність і ефективність профорієнтації визначається її гуманістичною спрямованістю, залученням людини до світу праці та створенням умов для її самореалізації в суспільстві.

Об'єкт – професійне самовизначення старшокласників.

Предмет – психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.

Мета – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.

Гіпотеза: допускаємо, що вікова категорія «старшокласники» при професійному самовизначенні надає перевагу професіям, які вважаються престижними у суспільстві.

Завдання:

1. Вивчити та проаналізувати літературу з даної тематики.
2. Охарактеризувати особливості професійного самовизначення старшокласників.
3. Провести емпіричне дослідження профорієнтації старшокласників.
4. Розкрити шляхи удосконалення профорієнтаційної роботи в школах.

Наукова новизна полягає в уточненні, розширенні та поглибленні уявлень про профорієнтацію, а також про напрями її подальшого вдосконалення. Уперше встановлено специфіку професійного самовизначення

учнів дев'ятого, десятого та одинадцятого класів ЗОШ I–III ступеня с. Бужани Луцького району Волинської області.

Теоретико-методологічною базою дослідження слугували: двофакторна мотиваційна теорія Ф. Хецберга, «теорія сподівань» В. Врума, «теорія індивідуальності» К. Роджерса, теорія морального розвитку Лоуренса Колберга, теорія соціального навчання Альберта Бандури, а також структурні теорії (Е. Гінсберг, С. Аксельдор, Дж. Сьюпер, Д. Херм та ін.).

У процесі дослідження застосовано такі методи та методики: теоретичний аналіз наукової літератури з теми дослідження; діагностичний експеримент; кількісно-якісну обробку отриманих даних. Зокрема використано «психогеоетричний тест» (Сью зен Дилінгер), «методику професійної спрямованості Баса» та «методику визначення мотивів професії». Теоретична значущість дослідження визначається розширенням і поглибленням знань щодо особливостей професійного самовизначення старшокласників.

Практична значущість роботи полягає в тому, що результати дослідження та сформульовані висновки можуть бути використані під час подальших наукових розвідок, а також під час організації просвітницької, психодіагностичної, консультаційної та адаптаційної діяльності в освітніх закладах, зокрема у школах, коледжах і університетах.

Структура роботи: вступ, два основні розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРИТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Поняття професійного самовизначення та історія його розвитку

Профорієнтація розглядається як окремий напрям наукового осмислення, що сформувався на стику психології, соціології, філософії, медицини, економіки та права. Її трактують як одну з форм соціального сприяння особі будь-якого віку під час її самовизначення; водночас це положення узгоджується з нормами Конституції України. [3, с. 9]

Досліджуючи співвідношення понять «профорієнтація» і «професійне самовизначення», окремі науковці зазначають, що між ними існує принципова різниця: перше спрямовує особистість на здійснення вибору, тоді як друге більше співвідноситься з «самоорієнтацією». Самоорієнтація передбачає здатність людини самотійно зорієнтуватися та визначити власні орієнтири. У цьому контексті воно є ближчим до таких явищ, як самореалізація, самоздійснення та самоактуалізація.

Автори мотиваційних концепцій (В. Врум, А. Маслоу, Ф. Херуберг, Е. Роу та інші) акцентують увагу на суб'єктивних особистісних чинниках професійного самовизначення.

Теорії індивідуальності (К. Роджерса, Дж. Сьюпера, Л. Тайлера, Д. Тідемана, Д. Холланда та ін.) описують професійне самовизначення як процес втілення «Я-концепції», через який аналізується вплив саморозуміння на професійний розвиток. [7, с. 81]

Відповідно до переконань більшості сучасних учених, професійне самовизначення є активним і усвідомленим пошуком людиною свого місця у професійному світі, а також пошуком шляхів реалізації себе в обраній діяльності, що триває протягом усього життя. Це складний системно-

динамічний процес, який охоплює різні етапи вікового розвитку особи та спирається на власну внутрішню логіку.

О. Тополь тлумачила професійне самовизначення як цілісне особистісне новоутворення, яке включає: спрямованість на конкретний вид професійної діяльності (мотиви, інтереси, потреби); професійну самосвідомість (уміння здійснювати саморегуляцію, саморозвиток та самоосвіту); професійно-оперантну складову (наявність спеціальних знань, умінь і навичок); сукупність індивідуально-типологічних характеристик і професійно важливих якостей, що забезпечують результативне та успішне виконання конкретної професійної діяльності.

Слід зазначити, що у дослідженнях Н. Ковальської структура професійного самовизначення охоплює мотиваційно-ціннісний компонент (мотиви, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації), професійно-практичний компонент (спеціальні знання, організаторські та комунікативні вміння), професійно-відповідний компонент (наявність професійно значущих якостей) та самооцінковий компонент (інформаційна обізнаність, рефлексивність, наявність чіткого плану професійного становлення).

На думку Н. Ковальської, сформованість готовності до вибору майбутньої професії визначається як інтегроване особистісне утворення. Воно містить відповідні мотиви, інтереси, потреби та ціннісні орієнтації особи, здатність до саморегуляції, самоконтролю та самовдосконалення, а також комплекс типологічних особливостей і професійно важливих якостей.

Традиційно в науковій літературі виділяють три основні підходи до професійного самовизначення:

1. Соціологічний підхід декларує аналіз професійного самовизначення як частини процесу соціалізації, коли людина у процесі вибору сфери діяльності орієнтується на прийняті в суспільстві моделі і норми.

2. Соціально-психологічний підхід – у рамках даного підходу увага концентрується на очікуваннях і цінностях певних соціальних груп, з якими люди себе ідентифікує і через відповідність з якими вона повинна знайти баланс між інтересами, цінностями та запитами суспільства.

3. Диференціально-психологічний підхід розглядає професійне самовизначення як пошук, становлення і розвиток свого індивідуального стилю життя за рахунок за рахунок приналежності до певної професійної групи.

Проблеми профорієнтації та профвідбору хвилювали людство з давніх часів, оскільки основне заняття людини у всі часи значно впливало на рівень її матеріального забезпечення, визначало її соціальний статус і становище у суспільстві, спосіб життя і навіть світогляд.

Ще у стародавні часи мислителі помітили, що правильне використання особистісного потенціалу є вигідним не лише для самої людини, але може приносити суттєву користь цілому суспільстві.

Відомий філософ Платон зазначав, що кожен повинен займатися справою, яка потрібна державі, але не будь-якою, а саме тою, до якої, відповідно до природних задатків, він є найбільш здібним.

Платон наголошував на важливості тестування дітей, яке дає можливість визначити не лише інтелектуальний рівень дитини, але й її схильності та здібності до майбутньої професійної діяльності.

У якості об'єкта наукового дослідження, психологічні проблеми професійного відбору починають активно вивчатися у першому десятилітті XX ст.

У становленні профорієнтації, як галузі наукового знання, виділяють три етапи:

1. Розвиток профорієнтації у руслі психотехніки.

2. Розвиток профорієнтації у руслі психології праці.
3. Розвиток профорієнтації у руслі психології професій.

Психотехніка – напрям, який виник у психології в кінці XIX ст., метою якого надання психологічної допомоги у розв’язанні проблем, які пов’язані з науковою організацією праці.

Завдання психотехніки:

1. Раціоналізація трудових засобів, способів та умов праці.
2. Зниження аварійності і травматизму.
3. Вдосконалення процесу виробничого навчання.

Другий етап розвитку профорієнтації пов’язаний з розвитком самостійної наукової галузі знання – психології праці.

Найбільш видатні представники цього періоду: Макс Вебер, Анрі Файоль, Елтон Мейо, Абрахам Маслоу, Ф.Херцберг та ін.

Завдання профорієнтації на даному етапі полягало у розв’язанні таким проблем:

1. Вивчення закономірностей розвитку і прояву психіки людини в процесі трудової діяльності.
2. Дослідження проблем, пов’язаних з профвідбором, профконсультуванням та трудовою експертизою.

Третій етап розвитку профорієнтації пов’язаний з виникненням нової галузі знання – профпсихології або психології професій. Її розвиток розпочався в 70-их роках XX ст., коли в психології праці та в індустріальній психології виділяється особлива група проблем, які пов’язані з вивченням відносин людини і професії.

Виділення психології професій, як окремої галузі знання, пов’язують з тим, що на сучасному етапі відбувається зміна акцентів у системі відносин

«людина-професія», зокрема, якщо раніше в центрі уваги стояла проблема пристосування людини до професії, то на сучасному етапі постає проблема взаємозв'язку людини як з конкретною професією, так і зі світом професій в цілому.

Основним завданням профпсихології на сучасному етапі є виховання у молоді здатності до самостійного професійного вибору. Відомо, що з середини 60-х до середини 80-х рр. профорієнтація здійснювалась з урахуванням, в першу чергу, інтересів держави і переважно реалізувалась у руслі патріотичних закликів. За цими закликами стояли не інтереси людини, а держава, якій необхідно було розвивати народне господарство та обороноздатність.

У 1986 році була створена державна служба профорієнтації. У зв'язку з цим, велика кількість профорієнтаційних центрів була відкрита у великих містах СРСР. Це були спеціалізовані міжгалузеві науково-методичні осередки, керівництво та фінансування якими здійснювали Міністерство освіти та Міністерство праці.

Цей період став найбільш сприятливим для самореалізації та здійснення самостійного професійного вибору. Коли розпаявся Радянський Союз, в період переходу до ринкової економіки, створена в радянські часи централізована система профорієнтаційної роботи була зруйнована. Спроба відновити і на належному рівні реорганізувати профорієнтаційну роботу сьогодні робиться, однак недостатньо.

З метою її оптимізації в Україні було прийнято кілька законодавчих актів, що регламентують трудову зайнятість та професійну підготовку населення. На жаль, не зважаючи на заходи держави та постанови уряду, сьогодні система профорієнтаційної роботи в Україні залишається недостатньо розвиненою.

Зараз суспільство прагне створити всі умови для повноцінного розвитку особистості фахівця, його творчих здібностей, розробляє і формує нову систему професійної освіти, яка передбачає безперервний розвиток особистості фахівця, можливість одержання і відновлення професійних знань, умінь і навичок протягом усього періоду трудової діяльності людини.

Великий вклад у розвиток профорієнтації на сучасному етапі здійснюють українські дослідники, серед яких О. Алексюк, Г. Балл, М. Боришевський, Н. Гончарова, І. Зязюн, В. Колінько, В.Кремень, С. Семиченко, В. Синявський, Т. Титаренко, Б. Федоришин, Н. Чепелєва, Т. Яценко та ін.

1.2. Структура та основні напрями профорієнтаційної роботи

Професійний вибір є одним із ключових життєвих рішень, які людина ухвалює у молодому віці. Він має важливість не лише для самої особистості, а й для суспільства загалом. По суті, вибір професії означає визначення власного життєвого маршруту та, відповідно, долі. Саме від того, яку професію обирає людина “до душі”, залежить її задоволення життєвим шляхом і відчуття щастя.

За умов НТР, стрімкого економічного та соціального поступу, сфера професій є надзвичайно динамічною: з’являється чимало нових спеціальностей, а частина попередніх поступово зникає. Останнім часом особливо помітним стає явище масової «перекваліфікації».

Профорієнтаційна діяльність повинна спиратися на тенденції розвитку нашого суспільства, зокрема на затребуваність цікавих і добре оплачуваних професій, а також на ті напрями праці, що потребують постійного професійного зростання. Профорієнтація становить собою комплексну систему соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-фізіологічних заходів, покликаних забезпечити усвідомлене, активне професійне самовизначення та трудове становлення особистості.

Основним завданням профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю є підготовка їх до свідомого обрання майбутньої професії.

Він можливий за таких умов:

1. Знання учнем якомога більше професій, їх особливості, вміння порівнювати свої можливості з вимогами професії.
2. Врахування потреб суспільства в тій чи іншій професії.

Професійна орієнтація включає такі елементи:

1. Професійна освіта і виховання. Метою професійної освіти є доведення до відома учнів знання про існуючі професії і про те, як оволодіти ними. Вона включає в себе профінформацію, профагітацію і профпропаганду. Мета професійного виховання полягає в особистісному розвитку суб'єкта, формуванню професійних установок, усвідомлення своїх професійно-значущих психологічних особливостей та здібностей, а також розуміння соціально-економічних умов вибору професії.

2. Професійна діагностика та консультація. Основним завданням професійної консультації є розвиток зацікавленості людини до проблеми вибору професії, формування спрямованості та мотивації до вибору професії, активізація і стимуляція внутрішніх сил людини на розвиток своїх потенційних можливостей і на досягнення визначених цілей. Професійна діагностика являє собою систему методів дослідження, спрямованих на виявлення професійно важливих психологічних і психофізіологічних особливостей особистості з метою встановлення її професійної придатності до певного виду діяльності.

3. Професійний відбір та професійний підбір. Професійний відбір являє собою процедуру диференціації кандидатів на певну посаду за ступенем їх відповідності певному виду діяльності та прийняття рішень про їх придатність. Професійний підбір – це система заходів, яка здійснюється з метою надання допомоги людині, що прагне знайти професію, яка б максимально відповідала об'єктивним і суб'єктивним умовам професійного

вибору.

4. Професійна адаптація – це процес пристосування людини до нових для неї умов трудової діяльності. Здійснюється тоді, коли учень вже обрав собі професію і перебуває на стадії оволодіння нею.

Вона поділяється на:

1. Попередню соціальну адаптацію – це процес активного входження людини в систему міжособистісних стосунків, які панують в колективі.

2. Соціально-професійну адаптацію – процес активного пристосування працівника до виробничих вимог, професійних та функціональних обов'язків.

3. Професійно-виробничу адаптацію – приступання працівника до самостійної роботи на основі отриманих знань і навичок.

4. Особистісну – адаптація до нової професійної ролі, деякі зміни системи цінностей і образу «Я» у зв'язку з цим.

Напрями профорієнтаційної роботи розділяють на дві групи:

- профілактику професійного становлення особистості, коли в міру можливого виникнення проблеми старшокласників готують до подолання труднощів у професійному самовизначенні;

- оперативну допомогу у вирішенні проблеми, коли особистість відчуває труднощі, зумовлені некомпетентністю, невпевненістю або пасивністю і безпорадністю, що заважають вибрати заклад вищої освіти або отримати місце роботи і зберегти його за собою. Отже, саме ці складові допомагають визначитися у виборі професійних здібностей, інтересів, схильностей, сприяють розвитку та успіху людини в її професійному розвитку.

1.3. Особливості професійної орієнтації в сучасній школі

У шкільній практиці профорієнтація передбачає цілеспрямоване формування системи ціннісних установок, розвиток мотивації, поглиблення самопізнання, а також опору на готовність учня до власної активності у

процесі професійного самовизначення та оволодіння професійною діяльністю. Окрім цього, у навчально-виховному процесі здійснюється систематичне й послідовне знайомство учнів із широким спектром професій.

Ключовим завданням профорієнтації є сприяння учням у здійсненні усвідомленого вибору щодо напрямку навчання та майбутньої професії, що відповідають їхнім інтересам і здібностям. Профорієнтаційна робота, будучи невід'ємною частиною загальної навчально-виховної діяльності школи, має здійснюватися всім педагогічним колективом. Учителі-предметники повинні інтегрувати профорієнтаційні відомості до системи опитування та під час викладу нового матеріалу: пояснювати, за яких умов можна застосувати знання з відповідного предмету, інформувати про те, фахівцям яких професій вони є необхідними, а також знайомити учнів із різноманітними формами трудової діяльності.

На сучасному етапі профорієнтаційна робота у школі визначається керівництвом кожного закладу самостійно, і значною мірою її ефективність залежить від організації, здійснюваної шкільним психологом. До його функціональних обов'язків належить організація та проведення профорієнтаційних консультацій.

Важливо зазначити, що відповідальність за організацію профорієнтаційної роботи в школі несе директор, який відповідає за:

1. Планування та прогнозування розвитку профорієнтації та її актуальність в умовах сучасної школи.
2. Розробку змісту профорієнтаційної роботи з учнями.
3. Створення кабінету профорієнтації та забезпечення його навчально методичними матеріалами.
4. Готовність випускників школи до свідомого професійного вибору.
5. Налагодження контакту з батьками для вироблення спільного рішення щодо майбутньої долі кожної дитини.

Для того, щоб профорієнтаційна робота проводилась систематично і

цілеспрямовано, необхідно, щоб в кожній школі була створена рада з профорієнтаційної роботи, до складу якої входили б: заступник директора з навчально-виховної роботи, психолог, класні керівники та вчителі-предметники випускних класів.

Як правило, шкільний психолог час від часу проводить консультації та семінари для батьків і вчителів школи, а також надає психологічну допомогу учням з метою:

1. Ознайомлення школярів зі світом професій та вивчення професіограм.

2. Формування особистості учня як суб'єкта професійного самовизначення, його готовності до здійснення самостійного професійного вибору.

3. Вивчення індивідуальних психологічних особливостей дітей та надання їм консультативної допомоги щодо їх подальшого професійного самовизначення.

Крім психолога, профорієнтаційну роботу на різних рівнях у школі проводять:

1. Вчителі-предметники.
2. Класні керівники.
3. Соціальний педагог.
4. Шкільний лікар.

До них залучаються батьки та засоби масової інформації. Важливо, щоб у кожному класі був профорієнтаційний куток, а в школі – навчально-методичний кабінет.

Професійна діяльність практичного психолога загальноосвітнього навчального закладу обумовлює допомогу учням у професійному самовизначенні. При цьому специфіка роботи, як вище зазначалося, визначає можливість і необхідність організації спільної роботи фахівців різних професійних галузей, а саме: медиків, психологів, фахівців центрів зайнятості

населення та інших. Так, за допомогою медиків можливі організація просвітницьких заходів і попередні висновки про професійну придатність майбутніх фахівців. Допомога психологів припускає проведення діагностичних і просвітницьких заходів в даному напрямі.

Фахівці центрів зайнятості населення можуть допоїти в наданні інформації про ринок праці на даний момент. В ідеалі організація такого тісного цілеспрямованого співробітництва повинна бути попередньо спланованою і мати не разовий, а систематичний характер. Цього можна досягти, ініціювавши попереднє планування спільної роботи та підписання угод про здійснення подібних просвітницьких, діагностичних та інших заходів між керівниками підприємств, організацій (наприклад, міським центром зайнятості й загальноосвітнім навчальним закладом або управлінням чи відділом освіти).

Виділяють такі етапи профорієнтаційної роботи в школі:

1. Перший етап (1-4 класи) – знайомство зі світом професій, мета якого – сформувати у дітей правильне емоційне ставлення до праці та відповідальність за виконання роботи. На даному етапі завданням школи є ознайомлення школярів як з найбільш популярними професіями, так і з тими, що є соціально не привабливими, але досить важливими і необхідними, формування почуття поваги до людини незалежно від виду діяльності.

2. Другий етап (5-7 класи) – головне завдання на цьому етапі полягає у формуванні інтересу до проблеми професійного самовизначення та 19 профорієнтаційної позиції школяра, а також спрямування його активності на перспективи майбутньої професійної діяльності.

3. Третій етап (8-9 класи) – підготовка до профільного навчання, надання допомоги у виборі профілю навчання. Підготовка до профілю навчання – це серйозний етап вибору професії, на якому активно проводяться профорієнтаційні заходи, які формують в школярів професійні інтереси та допомагають вивчати власні здібності.

4. Четвертий етап – вибір профілю навчання та вивчення предметів за вибором допоможуть виявити чи був правильним вибір учнів, якщо був, то наскільки, чи відповідають їхні професійні якості та стан здоров'я вимогам тієї професії, яку вони планують обрати.

Форми та методи профорієнтаційної роботи зі школярами бувають:

1. Інформування. Школа надає учням інформацію про різні професії, ринок праці, вимоги різних професій і можливості навчання після школи. Це може здійснюватися шляхом лекцій, презентацій, інформаційних брошур та онлайн ресурсів.

2. Кар'єрне консультування. У деяких школах можуть бути професійні консультанти, які допомагають учням у виборі майбутньої професії. Вони надають індивідуальні консультації щодо професійних зацікавлень, майбутніх кар'єрних шляхів та навчання після школи.

3. Тестування. Учні проходять спеціальні тести, анкети, які допомагають визначити їхні інтереси, здібності та потенційні професійні шляхи.

4. Професіографічні екскурсії – відвідування навчальних закладів та підприємств. Школи можуть організовувати екскурсії до університетів, коледжів, професійних шкіл, підприємств, що дозволяє учням зазирнути в різні професії і побачити як вони функціонують в реальному житті, а також отримати більше інформації про навчання і робочі умови.

5. Професіографічні зустрічі. Вони передбачають зустрічі з представниками певної професії, які знайомлять дітей зі змістом своєї професійної діяльності, описують вимоги професії до психологічної сфери особистості.

6. Професіографічні дослідження – передбачає самостійну діяльність учнів з метою пошуку інформації про певну професію, її загальні відомості, характеристику процесу праці, санітарно-гігієнічні умови праці та вимоги до професійної підготовки.

7. Партнерство з громадськістю та промисловими підприємствами. Деякі школи встановлюють партнерські відносини з промисловими підприємствами та організаціями для надання учням можливостей побачити, як працюють різні професії у реальному житті та набути досвіду в певній професії.

8. Підприємництво та технічні навички. Деякі школи надають можливості для розвитку підприємницьких та технічних навичок в учнів. Це включає організацію проектів, вивчення основ програмування та робототехніки, навчання технологіям майбутнього.

Дані особливості професійної орієнтації допомагають учням у виборі майбутньої професії, розумінні різних кар'єрних шляхів та розвитку необхідних навичок для успішної професійної діяльності.

Висновки до розділу 1

Отже, професійне самовизначення полягає у цілеспрямованому пошуку шляхів особистісного зростання, у становленні себе як повноправного представника професійної спільноти, а також у здатності створювати нове та суспільно корисне.

Ключовим завданням професійного самовизначення є формування в людини внутрішньої готовності самостійно, послідовно й усвідомлено планувати, коригувати та здійснювати перспективи власного розвитку.

Розвиток професійного самовизначення триває і нині. Вагомим чинником цього процесу є запровадження профільного навчання у старшій школі, коли перший професійний вибір учні роблять безпосередньо в межах навчального закладу.

Однією з основних рис сучасної моделі професійного навчання є спрямованість на розвиток: особистість, перебуваючи суб'єктом власної діяльності, самостійно мобілізує як сили, так і внутрішні резерви. Це

відбувається не лише під час навчання в школі та у закладі вищої освіти, а й упродовж усієї трудової діяльності, протягом усього життя.

Профорієнтація становить складову цілісної системи шкільної навчально-виховної роботи. Вона передбачає ознайомлення особистості з її здібностями та інтересами і водночас готує учня до вибору професії з урахуванням потреб виробництва. На різних етапах соціального розвитку профорієнтація розв'язувала ті завдання, які в конкретний період були найбільш пріоритетними для держави та виробництва: у 1930-х роках акцент робився на орієнтації молоді на робітничі, інженерні та військові професії; у середині 1950-х — на робітничі; а в 1980-х особливо актуальними стали спеціальності, що забезпечували розвиток сільського господарства та сфери обслуговування, а також педагогічні, робітничі, інженерні й військові професії.

Слід підкреслити, що профорієнтація у школі є важливим етапом у житті учнів, адже саме тоді вони отримують необхідну інформацію та практичні можливості для визначення власних інтересів, умінь і майбутньої професійної діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що на професійне самовизначення старшокласників можуть впливати такі основні психологічні аспекти:

1. Самоідентифікація. У цей період учні поступово усвідомлюють свої інтереси, цінності та ресурси, що дає змогу визначити, які професії чи напрями найкраще відповідають їхнім потребам.

2. Розширення світогляду. Старшокласники опрацьовують значний обсяг інформації про різноманітні професії та спеціалізації, завдяки чому можуть уточнювати власні професійні інтереси та розглядати більше варіантів.

3. Соціальний вплив. Йдеться про вплив родини, друзів, учителів та інших значущих осіб на професійне самовизначення старшокласників.

Зазначені впливи можуть бути як позитивними, сприяючи відкриттю нових можливостей, так і негативними, звужуючи межі вибору професії.

4. Стрес і невизначеність. Процес професійного самовизначення нерідко супроводжується стресовими переживаннями та відчуттям невизначеності. Багато учнів можуть відчувати непевність щодо власних здібностей і щодо правильності вибору. Тому важливо забезпечити їм підтримку та надати необхідну інформаційну і психологічну допомогу.

Таким чином, для того щоб обрати професію відповідально, старшокласникам потрібно врахувати всі чинники, що здатні впливати на їхню майбутню професійну реалізацію, а також брати до уваги економічну ситуацію в державі та зміни на ринку праці.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Методична база емпіричного дослідження

Мета проведеного емпіричного дослідження полягає в з'ясуванні психологічних характеристик професійного самовизначення старшокласників. У межах робочої гіпотези передбачається, що вікова група «старшокласники» під час професійного самовизначення віддає пріоритет тим професіям, які вважаються суспільно престижними. Емпіричне дослідження здійснювалося в онлайн-середовищі, а саме через заповнення формату Google. Кількісний склад вибірки становить 66 осіб віком від 15 до 17 років. Розподіл за статтю включає 42 респонденти жіночої статі та 24 респонденти чоловічої статі. Для опрацювання використано методи й методики: «Методика вивчення мотивів вибору професії», психогеоетричний тест (Сюзен Дилінгер).

Етапи дослідження – дослідження містить два етапи:

1. На першому було використано «Методику вивчення мотивів вибору професії».
2. На другому етапі – Психогеоетричний тест (Сюзен Дилінгер).

Хід проведення дослідження:

1. Розробка програми дослідження.
2. Проведення самого дослідження.
3. Обробка, аналіз даних та формування висновків.

Дата проведення дослідження:

1. На першому етапі дослідження було використано «Методику вивчення мотивів вибору професії». Дана методика налічує двадцять питань, які присвячені мотивам вибору професії. «Методика вивчення мотивів вибору професії» дозволяє виявити мотивуючі чинники та якою мірою вони вплинули на вибір професії старшокласників. Також за допомогою даної

методики можемо визначити внутрішньо-індивідуальні, соціально значимі, зовнішні негативні та позитивні мотиви вибору професії.

2. На другому етапі дослідження було використано «Психогеоетричний тест (Сьюзен Дилінгер)».

Мета тесту полягає у тому, що досліджуваним потрібно вибрати одну із п'яти фігур, яка найбільше сподобалася, привернула увагу або з якою вони асоціюють себе. За допомогою нього можна визначити тип особистості, охарактеризувати особистісні якості, особливості поведінки, а також дізнатися який напрям професійної діяльності людині підходить.

Квадрат. Дана фігура символізує наполегливість, працьовитість, старанність. Люди-квадрати витривалі, уважні до деталей та дрібниць, доводять розпочаті справи до кінця, люблять у всьому порядок. Старшокласники, які обрали цю фігуру можуть стати чудовими адміністраторами чи виконавцями.

Трикутник. Ця форма є символом лідерства. Люди-трикутники є сильними та енергійними особистостями, які впевнено досягають своїх цілей. Їм підійдуть професії у сфері управління, наприклад, професія менеджера. Прямокутник. Є ознакою стану переходу та змін. Для людей-трикутників притаманні непослідовність та непередбачуваність у певні періоди. Вони допитливі, цікаві, сміливі, проте дещо наївні. На даний момент, ті, хто обрали трикутник, незадоволенні своїм способом життя і перебувають у процесі пошуку кращого становища.

Прямокутник – це лише тимчасова стадія, коли вона пройде, юнаки та дівчата вийдуть на новий рівень свого особистісного розвитку. Коло. Люди-кола – одні з найкращих слухачів та комунікаторів. Для них притаманна емпатійність, висока чутливість, а також здатність розпізнавати людей. Вони в першу чергу спрямовані на людей і намагаються всім допомогти та догодити. Їм ідеально підійде професія психолога, соціального педагога, лікаря.

Зигзаг. Люди-зигзаги нестримні, дещо імпульсивні, непередбачувані та експресивні. Вони не люблять одноманітності, їм потрібно постійно щось нове, оригінальне, різноманітне. Для таких людей підійдуть професії творчого характеру, наприклад, художник, музикант, письменник, хореограф та інші.

2.2. Обробка та інтерпретація отриманих результатів

Провівши «Психогіометричний тест (Сьюзен Дилінгер)» та зробивши інтерпретацію результатів було виявлено наступне: • 30 % опитуваних обрали прямокутник; • 24 % вибрали трикутник; • 21 % досліджуваних вибрали квадрат; • 9 % опитуваних старшокласників обрали зигзаг.

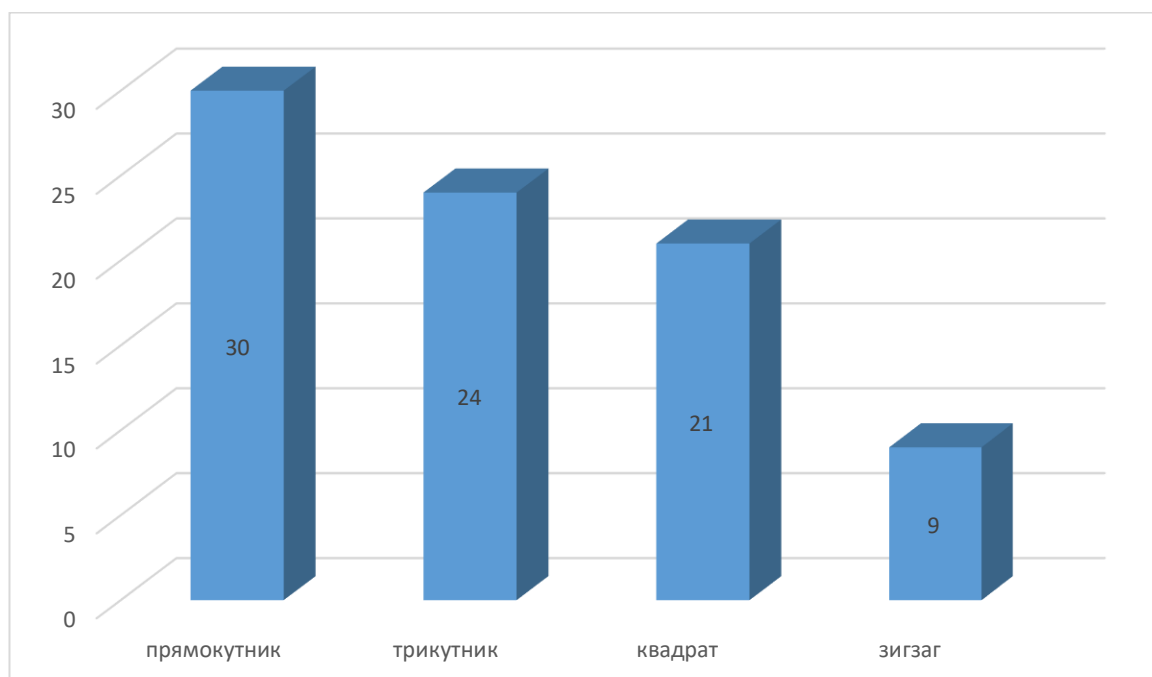

Рис. 2.1. Інтерпретація результатів «Психогіометричний тест (Сьюзен Дилінгер)».

Результати психогіометричного тесту (Сьюзен Дилінгер) Із статистики бачимо, що найбільша кількість опитуваних, 30,3%, із п'яти геометричних фігур обрали прямокутник. Такий вибір свідчить про те, що дана вікова

категорія «старшокласники» перебуває на стадії переходу та змін, пошуку комфортного для себе способу життя та напряму діяльності, що і є характерним для даного віку. Також протягом цього перехідного періоду в юнаків та дівчат часто може спостерігатися непередбачуваність дій. «Методика вивчення мотивів вибору професії» дала такі результати:

Мотив престижності професії бачимо, що 97% опитуваних обрали майбутню професію через те, що вона вважається престижною.

Отримані результати визначались таким чином: опитуваним потрібно було оцінити, якою мірою кожне з тверджень вплинуло на їхній вибір професії за наступною шкалою:

- «5» - дуже сильно вплинуло;
- «4» - сильно вплинуло;
- «3» - посередньо вплинуло;
- «2» - слабо вплинуло;
- «1» - ніяк не вплинуло.

Оскільки, у цьому твердженні 97% старшокласників обрали показник «5», то воно дуже сильно вплинуло на вибір їхньої професії. Для решти 3% досліджуваних обрали показник «4», дане твердження сильно вплинуло на вибір майбутньої професії.

Мотив високооплачуваності професії на рисунку 2.2 бачимо, що 93,9% опитуваних обрали показник «5» у мотиві високооплачуваності майбутньої професії, тобто високооплачуваність дуже сильно вплинула на вибір професії старшокласників. 6,1% опитуваних обрали показник «4» - це свідчить, що висока оплата професії сильно вплинула на їхній вибір.

Рис. 2.2. Мотив високооплачуваності професії.

Отож, ми охарактеризували зовнішню мотивацію старшокласників у виборі професії, вона включає в себе такі фактори:

1. Фінансова стабільність – можливість мати високий дохід або стабільну роботу.
2. Суспільне пізнання – прагнення отримати соціальне визнання або статус в певній професії.
3. Громадське впізнавання – бажання працювати в професії, яка є пов'язана з громадськими інтересами.
4. Вплив оточення – думка родини, друзів або суспільства і вплив який вони можуть мати.
5. Прагнення до престижу – прагнення обрати професії, які цінуються серед друзів, родини, соціуму та дають змогу досягти привабливого статусу в суспільстві та забезпечують швидке просування по службі.

Зовнішні мотиви можна розділити на позитивні і негативні.

До позитивних належать: матеріальне стимулювання, можливість

просування по роботі, престиж, тобто стимули, заради яких людина вважає за необхідне прикласти свої зусилля. Саме такі мотиви присутні в опитуваних старшокласників.

До негативних мотивів належать впливи на особистість шляхом тиску, критики, осуду, покарання та ін. Негативні мотиви в досліджуваних відсутні.

Тепер розглянемо внутрішні мотиви вибору професії. Внутрішні мотиви вибору – це суспільна та особиста значимість професії, задоволення, яке приносить робота завдяки її творчому характеру, спілкування з людьми. Внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, людина сама працює із задоволенням без зовнішнього тиску.

Мотив можливості приносити людям користь. Зі статистики бачимо, що найбільша кількість досліджуваних, 69,7%, у мотиві можливості приносити людям користь обрала показник «3», який свідчить про те, що даний мотив посередньо вплинув на їхній вибір професії. Для 12,1% опитуваних сильно вплинув, для 12,1% - слабо вплинув. І лише 6,1% опитуваних старшокласників обрала показник «5», що свідчить про те, що дане твердження дуже сильно вплинуло на мотив вибору майбутньої досліджуваних.

Мотив гарного результату праці для інших, що для 45,5% опитуваних дане твердження слабо вплинуло на мотив вибору професії, для 42,4% - посередньо вплинуло. І лише 12,1% опитуваних в даному твердженні обрала показник «4», який свідчить про те, що отримання гарного результату праці для інших сильно вплинуло на мотив вибору професії старшокласників.

Мотив привабливості професії, що привабливість обраної професії дуже сильно вплинула на 81,8% опитуваних. 18,2% старшокласників мають дещо нижчий показник - «4», який свідчить, що привабливість майбутньої професії сильно вплинула на їхній вибір.

Мотив спілкування з різними людьми і бачимо таку статистику: 36,4% опитуваних у твердженні «спілкування з різними людьми» обрала показник «3», він свідчить про те, що дане твердження посередньо вплинуло на мотив

вибору їхньої професії. 36,4% обрали показник "2" – це означає, що дане твердження слабо вплинуло на мотив вибору майбутньої професії старшокласників. Для 15,1% досліджуваних спілкування з різними людьми ніяк не вплинуло на вибір професії, адже вони обрали показник «1», який засвідчує саме про це. Найменша кількість опитуваних, 12,1%, у твердженні «спілкування з різними людьми» обрала показник «4», він є ознакою того, що дане твердження сильно вплинуло на вибір їхньої майбутньої професії. Учасниками дослідження були особи віком від 15 до 17 років, результати дослідження показали, що в даній віковій категорії «старшокласників» переважають зовнішні мотиви вибору професії, а саме такі як: високооплачуваність та прагнення до престижу. Про це свідчать поставлені 31 опитуваними високі бали у твердженнях, які відповідають зовнішнім мотивам вибору професії.

Таблиця 2.1.

Результати дослідження мотивів вибору професії

Методика вивчення мотивів вибору професії	вибір професії за шкалою				
	«5» - дуже сильно вплинуло	«4» - сильно вплинуло	«3» - посередньо вплинуло	«2» - слабо вплинуло	«1» - ніяк не вплинуло
Мотив престижності професії	97%	3%	0	0	0
Мотив високооплачуваності професії	94%	6%	0	0	0
Мотив можливості	6,1%	12,1%	69,7%	12,1%	0
Мотив гарного результату	0	12,12%	42,4%	45,5%	0
Мотив привабливості професії	81,8%	18,2%	0	0	0
Мотив спілкування з різними людьми	0	12,1%	36,4%	36,4%	15,1

Таблиця 2.2.

**Перевірка статистичної достовірності результатів дослідження
мотивів професійного вибору**

№	Критерій мотивації професійного вибору	Емпірична кількість f_e	Середнє статистичне значення f_t	$f_e - f_t$	$(f_e - f_t)^2$	$(f_e - f_t)^2 / f_t$ χ^2	f_e (%)
1	Мотив престижності професії	64	30,6	33,4	1115,6	36,4	97
2	Мотив високооплачуваності професії	62	30,6	31,4	985,9	32,2	94
3	Мотив можливості	4	30,6	-26,6	707,6	23,1	6,1
4	Мотив гарного результату	0	30,6	30,6	936,4	30,6	0
5	Мотив привабливості професії	54	30,6	23,4	547,6	18,8	81,8
6	Мотив спілкування з різними людьми	0	30,6	30,6	936,4	30,6	0
	Σ	184	184			171,7	

$$p \leq 0,05 \quad \chi^2_{кр} = 50,09$$

$$p \leq 0,01 \quad \chi^2_{кр} = 52,47$$

Отримані результати дослідження найбільш вагомих мотивів вибору професії увійшли в зону статистичної значущості.

Отже, можемо зробити висновок, що після проведення дослідження робоча гіпотеза – вікова категорія «старшокласники» при професійному самовизначенні надає перевагу професіям, які вважаються престижними у суспільстві підтвердилася. Отож, проведені дослідження (Рис. 2.3.) є

важливими для нашого суспільства, адже за допомогою них ми змогли визначити мотиви вибору професії старшокласників, а також охарактеризувати особистісні якості, які в них переважають.

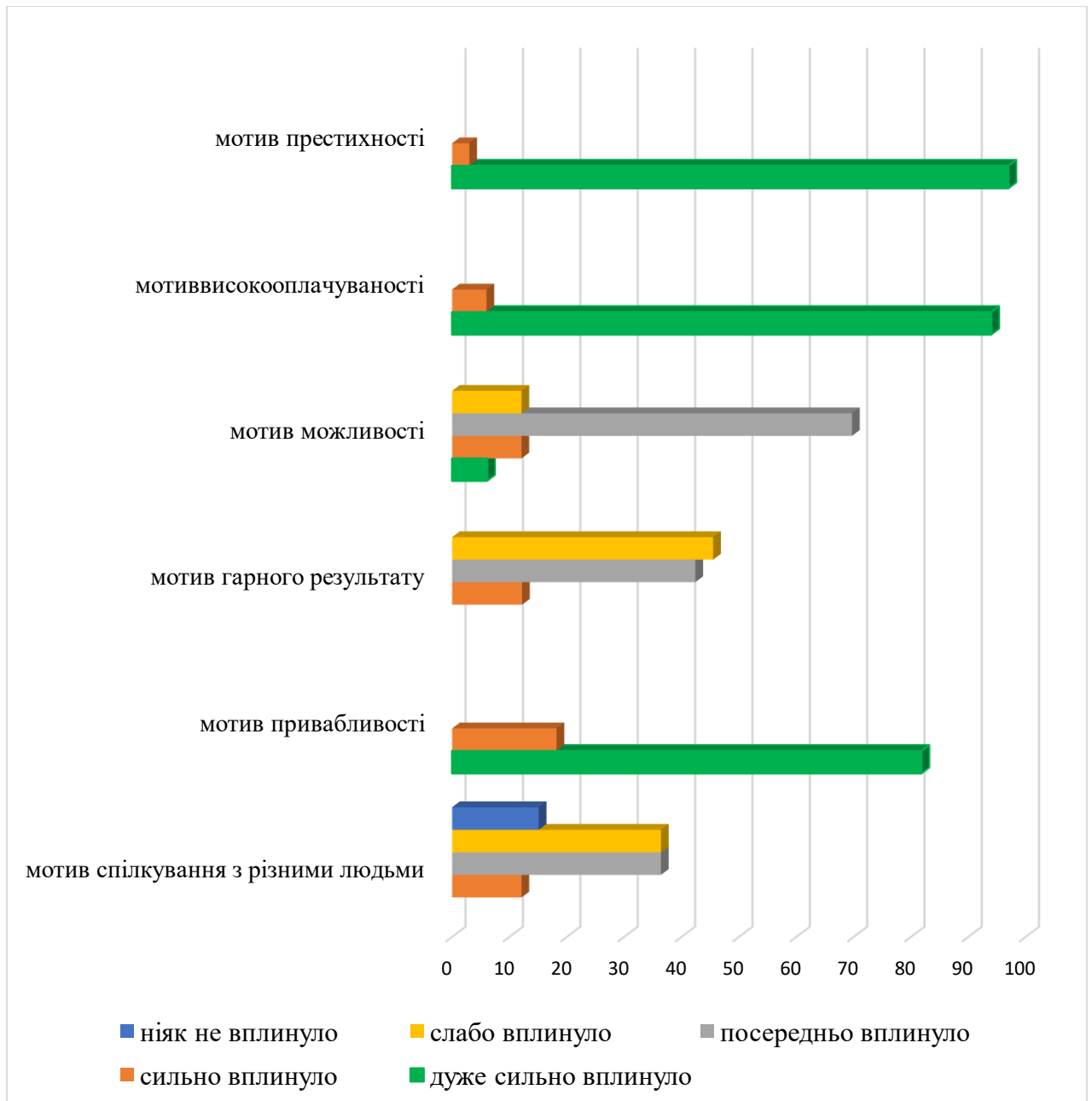

Рис. 2.3. Результати дослідження мотивів вибору професії

2.3. Психологічні рекомендації щодо удосконалення профорієнтаційної роботи в школах.

Профорієнтаційна робота у закладах освіти являє собою цілісно організовану систему заходів, покликану допомогти учням у визначенні та виборі конкретної професії. Така допомога ґрунтується на виявленні й оцінюванні їхніх загальних і спеціальних здібностей, інтересів, уподобань, потреб, а також на врахуванні об'єктивних умов професійної підготовки. З огляду на те, що саме в цьому процесі учні можуть розпізнати власні індивідуальні нахили, психофізіологічні можливості та співвіднести їх із вимогами професії, яка їх цікавить і до якої вони мають схильність, профорієнтаційна робота є надзвичайно важливою та необхідною для ухвалення обґрунтованого рішення щодо своєї придатності до професійної діяльності в обраній сфері. Водночас на сьогодні профорієнтаційна робота в сучасних школах має недостатній рівень розвитку: вона проводиться епізодично, має поверхневий характер і не здійснюється на регулярній основі.

Слід також наголосити, що в Україні наразі не здійснюється підготовка фахівців із профорієнтації. Унаслідок цього в навчальних закладах відповідальність за профорієнтаційну роботу покладається на психологів, фахова підготовка яких не передбачає фундаментальної професіографічної компетентності.

Для удосконалення професійної орієнтації в школах можна використати наступне:

1. Бесіди, диспути, присвячені вибору професії.
2. Організація вечорів – зустрічі з представниками різних професій.
3. Організація конкурсів, вікторин, виставок, присвячених світу професій.
4. Демонстрація та обговорення фільмів, відео, передач профінформаційного змісту.

Важливу роль в організації та проведенні профорієнтаційної роботи відіграють навчально-методичні кабінети профорієнтації в школах. Кожна школа чи організація повинні мати свій організаційний навчально-методичний центр профорієнтаційної роботи, в якому був би зосереджений довідково-інформаційний матеріал, де можна було б провести бесіду, конференцію, диспут, професіографічну зустріч, отримати консультацію або провести діагностику щодо професійної придатності.

Незважаючи на важливість і необхідність наявності кабінету, досить часто його заміняє куток профорієнтації, який досить бідно оформлений, де міститься мінімум інформації, не завжди актуальної.

У зміст роботи кабінету входить:

Ознайомлення з професіями, найбільш поширеними і мало відомими;

1. Виявлення і розвиток професійних інтересів, здібностей.
2. Формування у дітей професійних спрямувань, які б відповідали психофізіологічним особливостям та індивідуальним особистісним якостям школяра і одночасно враховували потреби суспільства в кадрах.
3. Організація консультацій для учнів з питань, що стосуються вибору професії, трудовлаштування та продовження освіти.
4. Робота з вчителями і батьками учнів (збори, лекції, зустрічі, індивідуальні консультації).
5. Встановлення зв'язку з трудовими колективами та громадськістю з питань профорієнтації та ін.

Організація таких кабінетів істотно підсилить профорієнтаційну роботу загальноосвітніх закладів. Доцільним є створення при кабінеті активу старшокласників, які безпосередньо сприятимуть психологу та вчителям-предметникам у підготовці й оформленні профорієнтаційних заходів, а також у проведенні факультативних занять, спрямованих на розв'язання проблеми вибору професії. У цьому контексті їхня роль полягатиме у поєднанні учнів із психологом, педагогами та представниками підприємств чи організацій.

Ще одним ефективним напрямом удосконалення профорієнтаційної діяльності в школах є профільне навчання та до профільна підготовка. Нормативно визначене профільне навчання у старшій школі України є прогресивною складовою, що сприяє підготовці учнів до майбутнього професійного вибору та професійного самовизначення.

На відміну від поглибленого навчання, профільне надає можливість не обмежуватися одним-двома предметами, а обрати конкретну галузь для більш ґрунтового опрацювання.

Результативність у виборі та засвоєнні профілю навчання забезпечується особистісною психологічною готовністю школяра до профільного навчання. З огляду на це, до ухвалення рішення щодо профілю необхідно приділяти увагу формуванню такої готовності учнів, яка передбачає їх спроможність виступати суб'єктами навчальної та професійної підготовки, професійного саморозвитку й подальшого вдосконалення.

До профільна підготовка має бути реалізована через факультативи, предметні гуртки, наукові товариства учнів, «Малу академію наук», предметні олімпіади, а також кабінети профорієнтації. Підвищення ефективності до профільного навчання потребує налагодження результативної діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, а також проведення профконсультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей школярів для формування однорідних за рівнем підготовки та зацікавленнями мікроколективів (класів, груп).

Іноді на школярів впливають засоби масової інформації та поширені суспільні стереотипи. Саме тому ключовою метою до профільної підготовки є вироблення у дітей здатності робити усвідомлений вибір подальшого профілю навчання. Учні мають уміти об'єктивно оцінювати власні здібності до навчання в межах різних профілів, обирати профіль, що відповідає їхнім

здібностям та інтересам, а також бути готовими докласти необхідних зусиль для здобуття якісної освіти.

На етапі до профільної підготовки важливо організувати умови для апробації учня в різноманітних видах навчальної діяльності. Така діяльність має ґрунтуватися на діагностичному підході та спрямовуватися не лише на виявлення професійних орієнтацій учнів, переважаючих схильностей у різних галузях знань і формування інтересів та потреб, а й на розвиток самомотивованого, самостійного навчання як усвідомленої навчальної активності. Водночас необхідною є своєчасна оцінка комплексу індивідуальних особливостей школярів з точки зору їхньої готовності до успішного навчання за конкретним профілем, а також профілактика дезадаптації в ситуаціях навчальних труднощів і стресів, що виникають у зв'язку зі входженням у новий колектив. Важливо забезпечити усвідомлення учнем власної ролі як суб'єкта вибору профілю навчання.

Завдання до профільної підготовки:

1. Оптимальний вибір учнем майбутнього спрямування профільного навчання.
2. Розвиток особистості учня, розкриття, розвиток і реалізація його задатків і здібностей.
3. Підтримання і розвиток мотивації навчально-пізнавальної і творчої діяльності, продовження навчання, формування в учня інтересу до певного профілю (профілів), до профільного навчання загалом.
4. Інформування учня про переваги, цілі й завдання профільного навчання, перелік профілів, їхній зміст і особливості, можливий вплив вибору навчального профілю на подальше професійне навчання і його потенційний зв'язок з трудовою (професійною) діяльністю.
5. Розвиток досвіду самопізнання, самовизначення і самореалізації у процесі здійснення до профільної підготовки, вибору навчального профілю.

До основних форм до профільної підготовки необхідно віднести:

- поглиблене вивчення окремих навчальних предметів, курсів за вибором, у тому числі профорієнтаційного спрямування,
- факультативних курсів;
- створення до профільних груп;
- проведення профільної орієнтації;
- профільного консультування;
- інформаційної роботи;
- заняття в предметних гуртках;
- наукових товариствах учнів;
- конкурс-захист науково-дослідницьких робіт у «Малій академії наук»;
- участь у предметних олімпіадах;
- співбесіди в кабінетах профорієнтації та ін.

Курси за вибором (в основній школі) – обов’язкові навчальні курси, самостійний вибір яких здійснюється учнем з двох і більше альтернатив, запропонованих школою. Курси за вибором сприяють вибору учнем його подальшого навчального профілю і розвитку відповідних предметних компетентностей шляхом формування цінностей і ставлень, поглиблення і розширення теоретичних і прикладних знань, формування вмінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної і творчої діяльності, розкриття й розвитку задатків і здібностей.

Факультативні курси (в основній школі) – необов’язкові навчальні курси (предмети), що сприяють вибору учнем майбутнього навчального профілю шляхом поглибленого вивчення нормативного навчального предмета або певної галузі практичної діяльності.

Технології до профільної підготовки – це різновид освітніх технологій; сукупність способів діяльності працівників системи середньої освіти, спрямованих на надання учневі допомоги в раціональному виборі

майбутнього навчального профілю, створення сприятливих умов для самовизначення і самореалізації, подальшого профільного навчання.

Серед технологій до профільної підготовки можна виділити такі:

- профільної діагностики;
- профільного консультування;
- профільного інформування та ін.

Висновки до розділу 2

Для з'ясування, чи під час професійного самовизначення вікова група «старшокласники» справді надає перевагу суспільно престижним професіям, було здійснено емпіричне дослідження. Його результати засвідчили, що зазначені респонденти обирають роботу насамперед під впливом зовнішніх чинників, а саме прагнення до престижу та високої заробітної плати.

Крім того, проведено дослідження, спрямоване на визначення типу особистості, що має сприяти учням старших класів у розкритті їхніх схильностей до конкретних професій. Дані цього дослідження вказали, що більшість із опитаних 36 старшокласників ще не визначилася з напрямом майбутньої професійної діяльності та перебуває в процесі пошуку.

Профорієнтаційна робота у сучасних школах є недостатньо ефективною, тому потребує подальшого вдосконалення та розвитку. Також доцільно зазначити, що суттєвий вплив на підвищення якості профорієнтації мають профільна підготовка, профільне навчання, розширення переліку профілів і курсів, розвиток партнерських програм, проведення професійних лекторіїв, а також наявність навчально-методичних кабінетів профорієнтації.

Усе це дозволить учням системно опрацьовувати інформацію про різні професії та кар'єрні траєкторії, накопичувати практичний досвід і отримувати обґрунтовані рекомендації щодо вибору майбутньої професії.

Не менш важливими для поліпшення профорієнтаційної роботи в

закладах освіти є такі напрями:

1. Ознайомлення юнаків і дівчат із професіями, які є найбільш поширеними та водночас маловідомими.
2. Виявлення, а також розвиток професійних інтересів і здібностей.
3. Проведення консультацій для учнів щодо питань, пов'язаних із вибором професії, працевлаштуванням та продовженням навчання.
4. Співпраця з учителями та батьками учнів (збори, лекції, зустрічі, індивідуальні консультації).
5. Налагодження взаємодії з трудовими колективами й громадськістю з питань профорієнтації та інших суміжних ініціатив.
6. Професіографічні екскурсії, тобто відвідування навчальних закладів і підприємств. Школи можуть організовувати екскурсії до університетів, коледжів, професійних шкіл та підприємств, що дає змогу учням ознайомитися з різними професіями та побачити їх функціонування у реальних умовах, а також отримати додаткову інформацію про навчання і робочі вимоги.
7. Професіографічні зустрічі, які передбачають контакти з представниками конкретної професії. Під час таких зустрічей дітей знайомлять зі змістом професійної діяльності та пояснюють, які вимоги ця професія висуває до психологічної сфери особистості.

Отже, можна зробити висновок, що можливостей для покращення профорієнтації в школах існує достатньо багато; ключовим є прагнення застосовувати ці підходи та ініціювати позитивні зміни в закладах освіти, що матиме користь для учнів і їхнього майбутнього професійного шляху.

Організація профорієнтаційної роботи в школах значною мірою визначається позицією керівництва закладу. Таким чином, рівень розвитку профорієнтації залежатиме від того, як керівники ставитимуться до її впровадження.

ВИСНОВКИ

У межах кваліфікаційного дослідження було здійснено спробу системно висвітлити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників. З метою ґрунтовного опрацювання зазначеної проблематики організовано низку емпіричних досліджень, а саме:

1. «Психогеоетричний тест (Сьюзен Дилінгер)».
2. «Методика визначення мотивів вибору професії».

За підсумками «Психогеоетричного тесту (Сьюзен Дилінгер)» встановлено, що досліджувана група старшокласників перебуває на перехідному етапі, пов'язаному з пошуком власного «я», визначенням напрямку діяльності та усвідомленням життєвого призначення. Для з'ясування мотивів професійного вибору старшокласників проведено емпіричне дослідження, результати якого засвідчили, що представники цієї вікової категорії надають перевагу зовнішнім мотивам, зокрема прагненню до престижу та орієнтації на високу оплату праці у професійній діяльності.

Отже, гіпотеза емпіричного дослідження, згідно з якою вікова група «старшокласники» у процесі професійного самовизначення віддає перевагу професіям, що вважаються престижними в суспільстві, підтвердилася. У зв'язку з цим проведені дослідження мають значущість для суспільства, оскільки вони дали змогу визначити особливості особистості, схильність до певних професійних напрямів, а також мотиви вибору професії юнаками та дівчатами у старших класах.

Професійне самовизначення являє собою процес усвідомлення власних інтересів, навичок, цінностей і формування мети професійної кар'єри. Це є вагомим етапом у житті кожної особи, особливо в період старшого шкільного віку, коли зростає здатність визначати, які професійні шляхи відповідають потребам і прагненням людини. Для досягнення результативності у професійній діяльності необхідно розуміти власні сильні сторони та здібності,

а також особистісні характеристики, паралельно оцінюючи перспективи розвитку в обраній сфері.

Професійне самовизначення може охоплювати вивчення різних професій, консультування з фахівцями, спілкування з людьми, які вже працюють у відповідній галузі, а також здійснення самоаналізу. Коли старшокласник знаходить своє покликання та конкретизує життєву мету, він, як правило, досягає більшої задоволеності та демонструє кращі результати у професійній сфері.

Профорієнтаційна робота в закладах освіти, як правило, включає різноманітні напрями діяльності, зокрема:

1. Тестування особистості та інтересів: учні мають можливість пройти тестові методики, що сприяють визначенню їхніх сильних сторін, здібностей та інтересів. Це допомагає обрати професію або галузь, яка відповідає індивідуальним схильностям.

2. Інформаційні ресурси: школи зазвичай забезпечують доступ до різноманітних матеріалів, зокрема книг, брошур, веб-сайтів та інших джерел, що містять відомості про професії, вимоги до них і можливості в різних сферах.

3. Професійні консультації: у закладах можуть працювати консультанти з кар'єри, які допомагають учням зорієнтуватися у доступних кар'єрних траєкторіях та надають рекомендації щодо професійного розвитку.

4. Інформаційні заходи: школи організовують презентації, семінари та воркшопи, під час яких представники різних професій розкривають зміст своєї роботи, власний досвід та вимоги до подальшого розвитку.

5. Практична заняття: учні можуть брати участь у практичних заняттях, відвідувати робочі місця та долучатися до інтернатур, що забезпечує отримання реального практичного досвіду у різних професіях і сприяє більш обґрунтованому вибору майбутньої кар'єри.

Таким чином, профорієнтаційна робота в школах є важливою та

необхідною сферою, оскільки вона допомагає учням усвідомлювати власні здібності, інтереси та розвивати потенціал у контексті майбутньої професійної кар'єри.

Також доцільно охарактеризувати психологічні особливості становлення старшокласників. До основних узагальнених позицій належать такі:

1. Ідентичність: у зазначеному віці підлітки активно формують власну особистісну ідентичність, замислюються над своїм місцем у світі, системою цінностей та життєвими орієнтирами.

2. Пізнавальний розвиток: старшокласники посилюють розвиток критичного мислення та здатність до самовираження, демонструючи інтерес до розв'язання складних завдань і до опанування нових знань.

3. Соціальні вміння: соціальні взаємини набувають дедалі більшого значення; учні намагаються знайти своє місце в групі ровесників, удосконалюють навички спілкування, співпраці та врегулювання конфліктних ситуацій.

4. Емоційний розвиток: підлітки переживають інтенсивне дозрівання емоційної сфери; можливі коливання настрою, спостерігається поступове «примірювання» значних емоційних переживань, а також триває активний пошук власного місця у світі.

Водночас слід підкреслити, що кожен старшокласник є унікальною особистістю, а психологічний розвиток може відрізнятися залежно від індивідуальних особливостей.

Для підвищення ефективності профорієнтаційної роботи у школах доцільно здійснювати такі заходи:

1. Розширення інформаційних ресурсів: сформувати базу даних, яка міститиме вичерпні відомості про різноманітні професії, освітні програми та вимоги до вступу у заклади вищої освіти; забезпечити доступ до цієї бази для учнів, батьків і педагогічних працівників.

2. Організація профорієнтаційних заходів: проводити інформаційно-просвітницькі лекції, семінари та круглі столи за участю представників закладів вищої освіти та представників різних професій; запрошувати випускників школи, які досягли професійних успіхів, для організації спільних обговорень і надання практичних порад.

3. Використання технологій: запровадити використання онлайн-платформ та інтерактивних інструментів, що дозволяють самостійно вивчати професії, здійснювати віртуальні екскурсії у заклади вищої освіти та спеціалізовані підприємства.

4. Партнерство з роботодавцями: підтримувати взаємозв'язки з місцевими підприємствами та організаціями з метою вивчення потреб ринку праці та надання учням інформації щодо актуальних вакансій і можливостей кар'єрного розвитку.

5. Практичні заняття: організовувати професійні практики та стажування для учнів; розглядати можливості партнерства з підприємствами та організаціями, де учні зможуть отримати реальний досвід у різних професійних сферах.

6. Індивідуальний підхід: залучати психологів або спеціалістів із профорієнтації для забезпечення персональної підтримки та консультацій учням щодо їхнього кар'єрного вибору.

7. Постійний моніторинг та оцінка: аналізувати результативність профорієнтаційних заходів і проводити опитування серед учнів, вчителів та батьків, щоб визначати можливі напрями подальшого вдосконалення цієї роботи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що профорієнтаційна діяльність у закладах освіти на теперішній час перебуває на етапі інтенсивного розвитку та подальшого вдосконалення, оскільки вкрай важливо створювати у школі доступне, змістовне та зацікавлююче середовище, яке сприятиме формуванню свідомого вибору щодо власного професійного майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананко Т.В. Теоретичні аспекти професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах України. 2014. С.91-99.
2. Белощинський О.П. Соціально-педагогічні проблеми профорієнтації учнівської молоді. Житомир: 2012. 51 с.
3. Браславська О. Активізація професійного самовизначення учнів у закладах загальної середньої освіти. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: 2018. С. 37-45.
4. Бондаревич С., Суслік Л. Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія. 2022. № 3 (52). С. 27–35. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.3.4> (дата звернення: 09.06.2025).
5. Булах І.С., Ковчина І.М., Мозгова Г.П. Освіта і наука : збірник наукових праць учасників звітної-наукової конференції студентів та аспірантів Факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ: 2023. 338 с.
6. Вус Д. С. Проблема агресії у психології: теоретичний аналіз : тези доп. IX Міжнародної наукової конференції (Прага, Чехія, 31 травня 2021 року). URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/conf-2021/may1/7323> (дата звернення: 09.06.2025).
7. Василик А.В., Вандоляк О.В. Передумови та проблеми професійного самовизначення і планування кар'єри молоддю в Україні. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. С. 344-354.
8. Ворона С. В. Феномен агресивної поведінки в підлітковому віці. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2019. С. 294–296.
9. Василенко Л.П., Савчин М.В. Вікова психологія. Київ: 2017. 366 с.

10. Герасімяк Т.В., Лунченко Н.В., Ткачук І.І. Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів. Київ: 2017. 118 с.

11. Губенко О.В. Психологічна діагностика й активізація у старшокласників і молоді творчих науково-технічних здібностей. Навчально-методичний посібник. Київ: 2016. 228 с.

12. Гречковська Л. П. Психологічні фактори динаміки агресивної поведінки підлітків. Бібліотека методичних матеріалів. Відділ освіти Старосинявської РДА. Стара Синява, 2014. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01002r4r-99a2.doc.html> (дата звернення: 09.06.2025).

13. Гриценюк А. Самопізнання та самооцінка як засіб самовиховання : thesis. 2009. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/16393> (дата звернення: 09.06.2025).

14. Гуцуляк О. П. Прояв індивідуально-психологічних особливостей в самооцінці осіб юнацького віку. Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological sciences in ukraine and eu countries. 2020. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-80-8-1.6> (дата звернення: 09.06.2025).

15. Доротюк В.І. Теоретичні та методологічні засади профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. Київ: 2010. 12 с.

16. Єгорова Є.В. Професійна орієнтація: підручник. Кіровоград: 2014. 227 с.

17. Єгорова Є.В. Психологія профорієнтації у системі педагогічної освіти: монографія. Кіровоград: 2014. 247 с. 43

18. Капченко Л.М., Савченко Н.В., Літвінчук Л.Й., Грамма О.В. Професії майбутнього для України. Київ: 2017. 47 с.

19. Кириченко В.В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії. Житомир: 2015. 109 с.
20. Колобич О.П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів: 2018. 172 с.
21. Коропецька О.М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Київ: «КНТ» 2016. 438 с.
22. Кравченко Т.В. Формування батьківської компетентності як засобу підвищення ефективності професійного самовизначення дітей старшого шкільного віку. 2012. №4. С. 16.
23. Кузнєцов В.В. Класифікатор професій. Фактор: 2011. 512 с.
24. Любар О.О. Школа і вибір професії. 2016. №10-12. С.36.
25. Ляховченко Н.В., Петрук В.А. Аналіз факторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. №4. С. 125-128.
26. Ляшенко Р.О. Взаємозв'язок професійного самовизначення та самоактуалізації особистості. Професійна освіта: проблеми та перспективи. 2017. Вип.12. С. 83-88.
27. Максименко Д.С. Психологічні особливості криз підлітка. Київ: 2020. 200 с.
28. Морін О.Л. Закономірності професійного самовизначення особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип. 21(2). С. 78-89.
29. Найдьонов М.І. Психологія престижності професій: монографія. Кіровоград: 2014. 160 с.
30. Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці. Результати дослідження в рамках проекту «Економічне та соціальне відновлення Донбасу». Київ: 2015. 102 с.
31. Панок В.Г. Прикладна психологія. Київ: 2017. 188 с. 44

32. Поліщук В.М. Вікова і педагогічна психологія. Навчальний посібник. Суми: 2019. 352 с.
33. Рибалка В.В. Методологічні проблеми наукової психології. Посібник. Київ: 2017. 144 с.
34. Рибалка В.В. Психологія і педагогіка праці особистості: посібник. Кіровоград: 2013. 160 с.
35. Саппа Г.М. Процес професійного самовизначення учнівської молоді: модельний аналіз. Харків: 2011. С. 343-352.
36. Середа О.Ю. Особливості впливу соціально-психологічних чинників на професійне самовизначення старшокласників. Психологічний часопис 2019. №11. С.268-282.
37. Синявський В.В. Професіограми і психограм професій педагогічного спрямування. Кіровоград: 2013. 83 с.
38. Столярєнко О.Б. психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: 2012. 280 с.
39. Сухенко Т.В. Як обрати професію майбутнього. Харків: 2016. 80 с.
40. Теслюк В.М. Основи профорієнтаційної роботи. Київ: 2021. 304 с.
41. Токарева Н.М., Шамне А.В. Вікова та педагогічна психологія. Київ: 2017. 548 с.
42. Турчина Л. О. Педагогічні умови підготовки старшокласників до вибору професії в умовах профільного навчання. Луганськ: 2011. 20 с.
43. Федоренко Л.М. Психологічні детермінанти професійного самовизначення старшокласників. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки». Київ: 2018. С. 143-149.
44. Чечко І.І. Професійне самовизначення старшокласників в контексті профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти. 2019. С. 146-152.

45. Щербакова І.М. Психологія праці: теоретичні і методологічні основи наукових досліджень. Суми: 2014. 144 с. 45

46. Щербакова І.М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості. Навчально-методичний посібник. Суми: 2012. 324 с.